

Nadejda Mandelstam (Saràtov, 1899-Moscú, 1980), a la vellesa. La seva vida va quedar per sempre més lligada al seu home, el poeta Óssip Mandelstam, víctima del terror estalinista.

Tots els camins duïen al gulag

Quaderns Crema publica un dels millors relats testimonials de la repressió soviètica de la qual van ser víctima molts escriptors, 'Contra tota esperança', de Nadejda Mandelstam, vídua del poeta Óssip Mandelstam, mort el 1938 en un camp d'internament, i anteriorment condemnat a un desterrament de tres anys

Per a Nadejda Mandelstam (Saràtov, 1899-Moscú, 1980), dona del gran poeta rus Óssip Mandelstam (Varsòvia, 1891-Vladivostok, 1938), tots els camins que envoltaven la parella duïen al camp de concentració, és a dir, al gulag, i si en tornaves viu, ho feies tan emmalaltit que mories pocs anys més tard o en quedaves tan tocat, psicològicament, que et trobaves a les portes del suïcidi.

Aquests camins que els envoltaven eren estrictament literaris, no pas polítics. Així, fins i tot els primers oients de l'Óssip —els anys que encara no havia caigut en perill de mort per haver escrit, tot i que ni tan sols li va passar pel cap que podia publicar-lo, un poema satíric contra Stalin— van tenir un destí tràgic. Tret d'una persona, tots van sofrir presó i deportació. I l'única cosa que tenien en comú era el seu amor per la poesia.

Aquells anys vint i trenta del primer règim soviètic, en especial durant la dictadura estalinista, l'amor a la poesia exigia a les persones afectades un grau d'intel·lectualitat que els podien condemnar a mort, o, en el millor dels casos, a la deportació o el desterrament.

El terror viscut. El terror diari viscut per Nadejda fins a la desaparició del seu marit, mort, en condicions infrahumanes, en un camp de trànsit cap a Sibèria, ocupa les més de sis-centes pàgines del primer volum de les seves memòries, *Contra tota esperança*, traduïdes per Jaume Creus i publicades per Quaderns Crema.

La gent de la generació de l'Óssip, i també de la Nadejda, ja sabien que l'única salvació que tenien per a sortir de l'horrible camí que s'estenia al seu davant era la mort.

Una bona part dels coneguts de Nadejda Mandelstam van morir als camps poc després d'arribar-hi. Els intel·lectuals o de professions liberals difícilment podien sobreviure en aquelles condicions. I, d'altra banda, reflexiona a les memòries, per què viure; a fi de què mantenir-se vius, si la mort era un alliberament; de què podien servir uns dies més de vida?

Com pensava un supervivent del camp de treball de Kolimà on havia de ser traslladat el poeta, Óssip Mandelstam va fer ben fet, va dir anys més tard a la ví-

dua, de morir-se aviat, al camp de trànsit de Vtóraia Retxkà, prop de Vladivostok, abans de ser traslladat a Kolimà, perquè Kolimà era una autèntic infern.

El supervivent de Kolimà en va tornar sense dits als peus. Se li havien congelat al camp de treball i se'ls havia tallat ell mateix amb una destal per evitar la gangrena.

Óssip no hi hauria sobreviscut. Quan duïen els interns als banys, la roba blanca es glaçava amb l'aire humit del vestidor, i aleshores feia un soroll com de llauna.

Aquest personatge, anomenat Kazarnovski, va poder explicar a la Nadejda, l'any 1944, alguns dels records que tenia de la vida d'Óssip al camp de trànsit, records que la vídua va haver de contrarestar amb un segon testimoni directe, un professor de física que treballava en un centre d'ensenyament superior de Moscou que va ser arrestat perquè entre els docents hi havia el fill d'un home que Stalin odiava a mort, Trostki.

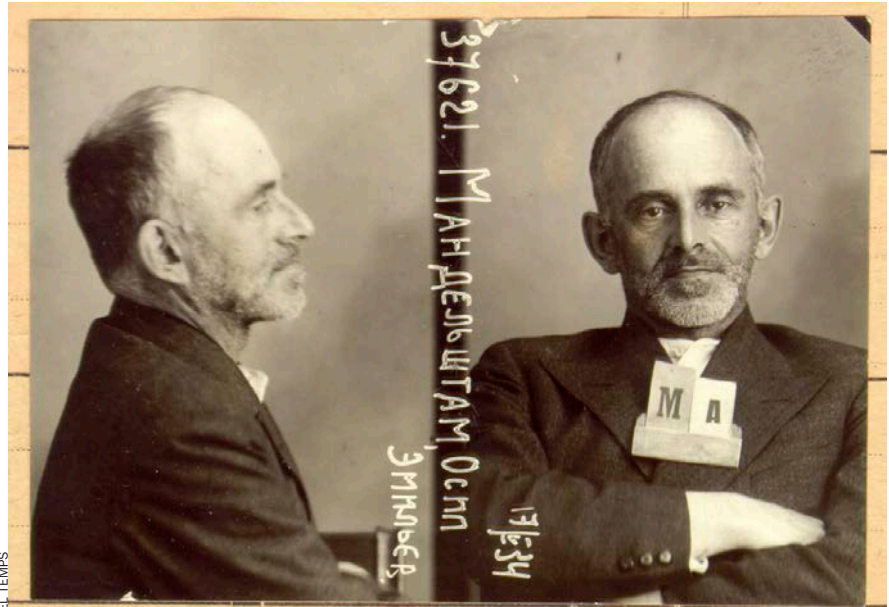
Kazarnovski no recordava la data exacta de la mort d'Óssip. La seva memòria, només cinc anys després d'haver coincidit amb el poeta al camp de trànsit, era una cosa tova i inconsistent on la realitat quotidiana de la vida dels presos es barrejava amb llegendes, invencions i fantasies.

Sense noció del temps. Nadejda ja sabia que aquesta malaltia de la ment de Kazarnovski no era una peculiaritat individual ni era culpa de la vodka que el deixava en un estat de borratxera permanent.

Gairebé tots els supervivents dels camps de treball forçats patien aquest mateix mal: per a ells no existien dates ni notaven el pas del temps, no eren capaços de distingir clarament els fets de què havien estat testimonis de les llegendes del camp. Noms, llocs i esdeveniments formaven un garbuix a la memòria d'aquests éssers traumatitzats que no podien desembullar de cap de les maneres.

Diverses anècdotes sobre la vida d'Óssip al camp sí que van poder ser formulades amb claredat per Kazarnovski.

Com que es consolava pensant que li millorarien les condicions de vida gràcies a la intervenció de l'escriptor

Fotografia d'Óssip Mandelstam feta per la policia quan va ser arrestat el 1938, per segona i darrera vegada. Monument que li ha dedicat la ciutat de Vorónej, on va viure desterrat.

francès Raimond Rolland, que havia estat rebut per Stalin. O bé que estava convençut que també havien deportat la seva dona.

O que en moments de lucidesa recitava poesies als reclusos i que alguns se les apuntaven.

La data exacta de la mort d'Óssip seria una incògnita que Nadejda no va poder resoldre mai.

Va saber, això sí, amb exactitud, que el comboi de deportats va partir el 7 de setembre de 1938 i que va arribar al camp de trànsit a la meitat d'octubre, coses de les quals no podia tenir cap notícia, al seu moment.

I també va saber que els efectes de la desnutrició sobre un malalt del cor, producte de la seva por als pocs aliments que rebia, devien ser la causa final de la seva mort, esdevinguda

entre el desembre del 1938 i l'abril del 1939.

De la vida de Nadejda Óssip va desaparèixer durant els fets del Primer de Maig del 1938, quan la policia, acompanyada per una parella de soldats, se'l va endur de la casa de repòs on s'hostatjava la parella, a Smatikha, prop de Múrom.

El Primer de Maig. Era un dia especial, per a la parella: s'havien conegut el Primer de Maig del 1919.

La parella va poder ingressar a la casa de repòs gràcies a una deferència de V. P. Staviski, secretari de la Unió d'Escriptors Soviètics. Va ser, va deduir Nadejda, una trampa.

A Staviski li havien suggerit que tingués Óssip fixat en un lloc concret, de manera que a la policia estalinista no li calgués buscar-lo.

Per alleugerir els òrgans de seguretat de la sobrecàrrega de feina, Staviski "ens va enviar amb tota cortesia a aquell sanatori", escriu Nadejda.

Els funcionaris de l'aparell repressiu estaven més que atrafegats, constata Nadejda, i un comunista tan conscient com Staviski sempre estava disposat a ajudar-los.

La casa de repòs, conclou Nadejda, va ser triada amb tota cura: havia de ser un lloc d'on no es poguessin escapar fàcilment, perquè l'estació de tren estava a vint-i-cinc quilòmetres i Óssip, malalt del cor, no podia fer-los a peu.

Nadejda només va rebre una carta des del camp, i gràcies a això va saber

on estava internat i va saber, també, que s'havia mort. El paquet que de seguida va enviar-li, va ser retornat per "mort del destinatari".

Al cap d'uns quants mesos, el germà d'Óssip va rebre el certificat de mort. Va ser el juny del 1940. Al certificat, hi deia: "Edat: 47 anys. Data de la mort: 27 de desembre de 1938. Causa de la mort: aturada cardíaca". Per a Nadejda, la data no era del tot fiable.

La primera detenció. La detenció que va portar Óssip a la mort es va fer sense haver-se instruït cap causa judicial. Va ser, se suposa, una ordre directa de Stalin, a diferència de la primera, que va acabar amb una condemna de desterrament a la ciutat de Vorónej, durant tres anys, on ara s'aixeca una estàtua dedicada al poeta.

El jutge instructor va voler saber amb detall a quines persones havien llegit el poema de Stalin, reproduït en l'edició de Quaderns Crema i que acaba dient que les condemnes a mort li són una festa.

L'Óssip no va negar que hagués llegit el poema a determinades persones, onze en total, entre les quals es trobava Nadejda, i els dos germans de la parella.

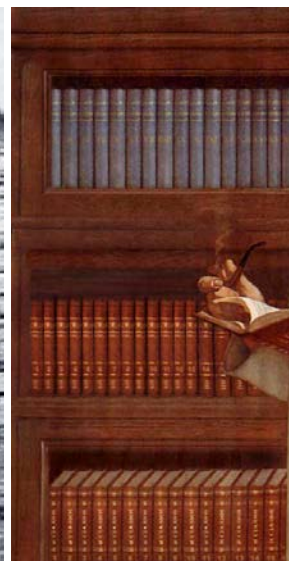
El jutge instructor li havia arrencat aquests noms d'un en un, citant les persones que freqüentaven ca seva, i evidenciant així que certament estava d'allò més ben informat sobre el seu cercle més íntim.

Hi havia set o vuit persones més que també havien escoltat el poema, però el jutge les desconeixia. El fet és que el jutge en tenia una còpia.

Com va arribar el poema a la policia secreta? Óssip no va tenir mai interès a descobrir el traïdor. A més, alguns dels que l'havien escoltat el podien haver memoritzat i, després, recitat a altres persones, i el cercle, estendre's més i més, fins a arribar a un confident de la policia.

Encara hi havia una altra incògnita, el moment que la policia va saber l'existència del poema. L'Óssip el va escriure la tardor del 1933 i la detenció es va produir el maig del 1934.

I una darrera qüestió. Nadejda es demana si va pecar d'imprudent en deixar que la casa s'omplís d'amics i coneguts, en comptes de quedar-se sola

Dels camps de treball soviètics, eren molt pocs els qui en sortien vius, sobretot els intel·lectuals. Els retrats oficials presentaven Stalin com a amant de la lectura i els

amb ell, com van fer la majoria de coetànies seves, "bones esposes i mares".

De totes maneres, no hauria estat fàcil escapar de la vigilància de la policia. Óssip té l'honor d'haver estat un dels primers escriptors a merèixer vigilància individualitzada, com recorda Nadejda.

La seva posició literària va quedar decidida ja des del 1923, quan el seu nom va ser esborrat de les llistes de col·laboradors de totes les revistes. Per aquest motiu, ja tenia delators giravoltant damunt seu a la dècada dels vint. La parella va distingir-ne diverses espècies.

Els més fàcils d'identificar eren els joves diligents, amb el seu posat marcial, que ni tan sols fingien interès per l'autor, però que de seguida li demanaven les darreres obres. L'Óssip procurava en general evitar-los, dient que no tenia de moment cap còpia disponible. Però els joves eren insistents i s'oferien a l'instant a copiar-ho tot a màquina.

Una altra mena de delators eren reclutats entre companys de feina o veïns. Es presentaven sense telefonar prèviament, com de passada. S'hi estaven una bona estona, parlaven de coses de feina...

llibres, La poeta Anna Akhmàtova, gran amiga d'Óssip i Nadejda Mandelstam. Joseph Brodsky, poeta protegit d'Akhmàtova. El seu obituari de Nadejda Mandelstam, del 1981, és el pròleg de les memòries de la vídua d'Óssip Mandelstam.

La tercera varietat, la més perillosa, era la dels que anomenaven *ajudants*. Eren estudiants de literatura, aspirants a graus acadèmics, amb una actitud activa i entusiasta respecte a la poesia, que en molts casos se sabien de memòria.

Gairebé sempre, la primera vegada venien amb intencions sinceres i honestes i no eren reclutats fins més endavant. Alguns d'ells havien confessat que els convocaven i interrogaven.

I finalment existien els autèntics aficionats al mal, que es trobaven d'allò més satisfets amb la seva doble existència. Era tan conegut que Óssip –que

sovint acollia a casa la seva gran amiga, la també poeta Anna Akhmàtova– es trobava tan envoltat d'espies que una dona va prohibir al seu marit que anés a casa seva perquè hi ha “massa canalles”.

Era Alissa Gugogna Ussova. La seva prudència no va servir de gaire al marit, el lingüista Dmitri Serguévitx, que va acabar al camp de concentració per una altra via.

La situació era ben estranya. Els Mandelstam vivien entre persones que desapareixien d'aquest món, a l'exili, als camps de treballs, o afusellats, i entre aquells que n'eren responsables.

Les memòries de Nadejda Mandelstam són, a més del relat d'una tragèdia personal i literària, una crònica detallada de la caòtica i precària vida a la Unió Soviètica dels primers anys de la revolució comunista, del desgavell provocat per unes mesures que en principi estaven destinades a la desaparició de les classes socials i a fer feliç el poble, però que de moment només portaven fam, penúria i angoixa.

La descripció de la vida quotidiana a Vorónej, per exemple, corprèn. Pels seus carrers vagaven tot de camperols i de kulaks expropiats. Es col·locaven a tocar de fleques i magatzems per demanar almoïna. L'habitatge era un problema. Els Mandelstam van canviar cinc vegades de lloc, rellogats, i això permet a la memorialista ampliar el seu punyent i valuós dibuix del fresc humà.

Sorprenen, aquestes memòries escrites als seixanta-cinc anys, després d'haver viscut durant anys i panys de manera gairebé clandestina, per l'alta qualitat de la prosa i per la intensitat amb què l'autora recupera els records.

Joseph Brodsky, va visitar Nadejda l'hivern de 1962, aconsellat per Anna Akhmàtova, quan la vídua del poeta vivia a la ciutat de Pskov. El relat de la trobada, convertit en l'obituari que Brodsky va publicar en *The New York Review of Books* el 5 de març del 1981, figura com a pròleg a l'edició de les memòries de Quaderns Crema.

Lluís Bonada

Premis Octubre 2011

Llegiu un capítol gratuït del llibre:
Dependent ben plantat per a hereu sobiranista a
www.tresiquatre.com

Pots seguir-nos a
Facebook i Twitter

Visita la nostra botiga virtual
en www.tresiquatre.com
Edicions Tres i Quatre / València